

TALABALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI OSHIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (UMUMIY PEDAGOGIKA FANI MISOLIDA)

Abduraimova Mavluda Anvarbek qizi

Andijon davlat pedagogika institute Pedagogika yo‘nalishi, 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish imkoniyatlari mavzusida atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari tahlil qilinadi. Unda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish va ularda tabiatga muhabbat, sog‘lom turmush tarzi, yoshlarni unga yo‘naltirish, ijtimoiy hayotga, jamiyatga, tabiatga, insonlar o‘rtasidagi munosabatlarga moslashtirish, oliy o‘quv yurtlari talabalarining ekologik madaniyatini oshirish asosida adabiy manbalarning ahamiyati masalalari, sport musobaqalarini takomillashtirish, tabiat uchun mas‘uliyatni oshirish, tabiiy resurslardan foydalanish ko‘nikmasini yuksaltirish, hududning ekologik muammolarini hal etishda xalqaro tashkilotlarning asosiy ustuvor yo‘nalishlariga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Sog‘lom turmush tarzi, ifloslanish, ichimlik suvi taqchilligi, ekologik madaniyati, ekologik xavf.

Abstract: The article analyzes the issues of environmental cleaning on the topic of developing the ecological culture of students. The main directions of the work are: improving the ecological culture of students and instilling in them a love for nature, a healthy lifestyle, connecting young people with nature, adapting them to social life, society, nature, and relationships between people, improving the ecological culture of students of higher educational institutions, developing sports competitions, developing sports competitions, improving social resources.

Key words: Healthy lifestyle, pollution, drinking water shortage, ecological culture, environmental hazards.

Dunyoda fan-texnika taraqqiyoti sog‘lom turmush tarzini, tabiatni muhofaza qilishga mas‘ul bo‘lishni taqozo etadi. Sayyoramizda ozon qatlamining buzilishi, kutilmagan iqlim o‘zgarishlarining salbiy oqibatlari, havoning haddan tashqari ifloslanishi, unumdor tuproqlarning tanazzulga uchrashi, hayvonot va o‘simlik dunyosining keskin qisqarishi natijasida bioxilma-xillikning kamayishi jahon hamjamiyatidan atrof-muhitga nisbatan hushyorlikni talab etadi. Toza ichimlik suvi taqchilligi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Agar vaziyat shunday davom etsa, kelajakda dunyo katta ekologik xavflarga duch kelishi bashorat qilinmoqda.

Atrof-muhitni muhofaza qilish, aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish, tabiatga muhabbat tuyg‘usini yuksaltirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilayotgani xalqaro

tashkilotlar faoliyatining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy o‘quv yurtlari, jumladan Stenford universiteti (AQSh), Oksford universiteti (Buyuk Britaniya), Florensiya universiteti (Italiya), Toxoku universiteti (Yaponiya), Moskva davlat pedagogika universiteti, A.I. nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti. Gersen, M.V nomidagi Moskva davlat universiteti. Lomonosov (Rossiya Federatsiyasi) inkor etib bo‘lmaydigan ekologik muammolar va ularni hal qilish, sohada ishlaydigan mutaxassislarni tayyorlash masalasi bilan bog‘liq vazifalarni bajarmoqda. O‘quvchilarning ekologik bilimini, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha ongi va madaniyatini yuksaltirish, uni nazorat qilish majburiyatini yuksaltirish, ekologik ta‘lim tizimini takomillashtirish, “ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, shahar va tumanlarda ekologik vaziyatni yaxshilash, “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi 02-2022-sonli qarori. -T.: 2022 yil 28 yanvar). Sport mashg‘ulotlari o‘quvchilarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda, sog‘lom turmush tarziga amal qilishda, yetuk avlodni voyaga yetkazishda, ma‘naviy-axloqiy kamolotni tarbiyalashda hal qiluvchi kuchga aylanishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-apreldagi “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5024-sonli qarori, 2018-yil 5-martdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat”, 2019-yil 30-oktabrdagi PF-5368-sonli “O‘zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommaviylashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 24-yanvardagi PQ-5863-son, 2020-yil 30-oktabrdagi “Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish to‘g‘risida”gi DP-5924-son “Ommaviy sportni amalga oshirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi DP-6099-son qarorlari [1;8].

Ekologik muammolarni bartaraf etish ekologik madaniyat va ekologik ongni oshirish, odamlarning atrof-muhitga ta'sirini, tabiatni muhofaza qilishning vazifa va majburiyatlarini tushunish zarurligini belgilaydi. O‘quvchilarning ekologik madaniyatini sport mashg‘ulotlari asosida rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy ishlar olib borildi. O‘quvchining ichki dunyosi, ma‘naviy dunyoqarashini tarbiyalashda ilmiy-adabiy manbalar muhim ahamiyatga ega. Dastlab sport mashg‘ulotlari ovchilik, chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik bilan bog‘liq turli tadbirlar mazmunida bo‘lib, tabiatga murojaat qilishga, yashash uchun mehnat qilishga, tabiatdan unumli foydalanishga o‘rgatgan. Keyinchalik bunday vazifalar birinchi sport turlari (xalq

o'yinlari) yaratilishiga turtki bo'ldi. Xalq o'yinlari odamlarga tabiat bilan kurashishga va turli kasalliklarni engishga yordam berdi. O'yinlarda atrofda sodir bo'layotgan voqealar syujeti jonlantirildi. Syujetlar bevosita odamlar hayoti bilan bog'liq holda shakllanadi. O'yinlar insonni ma'noda, axloqiy, estetik, ekologik jihatdan tarbiyalaydi. Chunki o'yinlar jamiyat hayotida ishdan keyingi hodisadir [3;14].

Odamlarning xarakter va temperament xususiyatlarining shakllanishini ular iste'mol qiladigan ovqat bilan bog'liq holda tushuntirishga urinishlar ham bo'lgan. Pifagor (miloddan avvalgi 570-500 yillar) fikricha, hayvonlarning go'shti va yog'ini ko'p iste'mol qilish qattiqlik va dag'allikni keltirib chiqaradi. Aksincha, meva va sabzavotlarni muntazam iste'mol qilish tananing faoliyatini sekinlashtiradi va odamlarning tabiatini yumshatadi. Aristotel (miloddan avvalgi 384-322) haddan tashqari issiq va sovuq iqlimda yashovchilarni shafqatsiz deb hisoblagan. Qadimgi yunonlar madaniyatida inson demiurj, ijodkor sub'ekt, qadriyat sifatida ulug'langan, xususan, qadimgi yunon quruvchilari yo'lni kesib o'tish chog'ida tog'ga duch kelganlarida, uni aylanib o'tmasdan, Sharq quruvchilari kabi buzib, o'tib ketishga harakat qilganlar. Sharqda tabiatga ekologik munosabat mavjud edi. Sharqda tabiatga tirik organizm sifatida qaralgan.

Ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonlarining mohiyati, ularning tuzilishi va o'zaro bog'liqligi masalasi nazariy, uslubiy, ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan to'liq va tizimli o'rganilmagan. Insonning o'ziga, o'zga odamlarga, atrof-muhitga munosabati ekologik ong va madaniyat nuqtai nazaridan tahlil qilinsa, ta'lim jarayonida ekologik madaniyatni qayta ko'rib chiqish zarurati tug'iladi. Tabiiyki, o'quvchilarning ekologik madaniyatini yuksaltirishda samarali ekologik ta'lim tizimi katta ahamiyatga ega. Endilikda ekologik ta'limga o'tgan yillardagidek rasmiy emas, amaliy tarzda murojaat qilinmoqda. Sababi, zamonaviy ta'lim paradigmalari doirasida o'quvchilarda ekologik madaniyat va ekologik kompetensiyalarni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayoni bo'lib, u ekologik bilim, ko'nikma, malaka va malakalarni egallashni nazarda tutadi:

Bugungi kunda ekologik madaniyatni rivojlantirishda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish uchun metodik tizim tarkibiga quyidagilar kiradi: yondashuvlar, qoidalar, metodik tizimning tarkibiy qismlari, jumladan, ta'lim mazmuni, o'qitish vositalari, metod va shakllari, tayyorgarlik va tushunish darajalari, bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash. O'quvchilarni sportga tayyorlashning ekologik madaniyatini rivojlantirish, tabiatga mehr uyg'otish, uni izchil rivojlantirish, tabiatni muhofaza qilish, asrash mas'uliyatini tarbiyalash, sport va jismoniy tarbiya fanlari asosida uzluksiz ekologik tarbiya berishning shakl va usullari ilmiy-metodikdir. "Sport

– sogʻlom turmush garovi” koʻplab yoʻnalishlar va fakultativ kurslarni tashkil etish, oʻquvchilarning ekologik madaniyatini yuksaltirish maqsadga muvofiqdir.

Buning natijasida kasbiy tayyorgarlik, yuksak kasbiy madaniyat, ijodiy-ijtimoiy faollikka ega yangi avlod pedagog kadrlarni yetishtirish, ularning jamiyatimizdagi yangilanish jarayonlaridagi ahamiyati, rivojlangan demokratik davlat taraqqiyoti, oʻquvchilarni maʼnaviy-madaniy tarbiyalashning samarali shakl va usullarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga erishiladi. Sport mashgʻulotlari jarayonida oʻquvchilarda ekologik madaniyatni yuksaltirishda oʻquv-tarbiya jarayonini hayotga tatbiq etish, ilm-fanning soʻnggi yutuqlarini amaliyotga tatbiq etish, shu orqali yoshlarni ijtimoiy faol, maʼnaviyatli, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ekologik madaniyatni rivojlantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Bu vazifalarni amalga oshirishda sport mashgʻulotlari jarayonida oʻquvchilarning ekologik bilimlarni, tabiat va jamiyatning oʻzaro taʼsiri haqidagi maʼlumotlarni oʻzlashtirish mazmuni, tarbiyaviy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari uslubiy jihatdan ishlab chiqilgan. Maqolada talabalar sport fanlarini qoʻllash, ularning vazifalari, usullari, asosiy boʻlimlari va asosiy ekologik madaniyatni rivojlantirishga yordam beradigan jihatlari koʻrsatilgan. Darslar yangi pedagogik texnologiyalar asosida olib boriladi. Talabalar muammoli vaziyatlarni idrok etish, yechimlarni izlash, tahlil qilish, taxminlarni ilgari surish, ularni ilmiy va mantiqiy nuqtai nazardan asoslash, tekshirish va xulosa chiqarish, darslarda ekologik bilimlarni ijodiy oʻrgatish kabi koʻnikmalarga ega boʻladilar. Oʻzlashtirish va amaliy qoʻllash koʻnikmalari shakllanadi.

Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish maqsadida amaliyot, laboratoriya mashgʻulotlari, sport meʼyorlarini bajarish usullari ishlab chiqildi. Amaliyot davomida talabalar tabiiy sharoitdagi oʻsimlik va hayvonot dunyosining turli turlarini oʻrganib, ular boʻyicha kuzatishlar olib bordilar. Amaliyot jarayonida oʻquvchilar hayvon va oʻsimliklarni yigʻish, ularni saqlash qoidalari, turlarini aniqlash, kolleksiyalar tayyorlash koʻnikmalarini egallaydilar. Amaliyot davomida tabiatni muhofaza qilishning dolzarb muammolari: atrof-muhit, atmosfera havosi va ichimlik suvi ifloslanishining oldini olish, yoʻqolib borayotgan oʻsimlik va hayvon turlarini asrab-avaylashning dolzarbligi talabalar ongiga singdirildi. Oʻquv amaliyoti nafaqat oʻquvchilar bilimni oshirish, balki ekologik madaniyatni yuksaltirishning asosiy omillaridan biridir. Chunki bu amaliyot natijasida oʻquvchilarda atrof-muhitga oid bilimlar, umuminsoniy, mintaqaviy va mahalliy ekologik muammolarni bilish, tabiatdagi narsa va hodisalarni solishtirish qobiliyati, aql-zakovati, chuqur fikrlash qobiliyati, vatanparvarlik, tabiatga muhabbat, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda boʻlish, ekologik qadriyatlarni bilish kabi fazilatlar shakllanadi. tashabbuskorlik,

mehnatsevarlik, asrab-avaylash, o'zini o'zi himoya qilish, tabiatni muhofaza qilishda tirishqoqlik, tabiiy resurslardan foydalanishda tejamkorlik, ozodalik va ozodalik, ekologik madaniyat fazilatlarini belgilovchi onglilik, mas'uliyat, irodalilik kamol topdi. Tajriba ishlari natijasida biologiya fanlari o'quvchilarning ekologik madaniyatini yuksaltirishda muhim rol o'ynashi ma'lum bo'ldi. Bu fanlarni o'rganish o'quvchilarning shaxsiy tajribasini boyitadi, atrofimizdagi tirik va jonsiz tabiatda sodir bo'layotgan hodisa va jarayonlar haqida bilim to'plashga yordam beradi [4;17].

Talabalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish belgilab berilgan. Bular: ekologik madaniyat, o'z-o'ziga va atrof-muhitga, tabiatga faol munosabatni rivojlantirish, ijtimoiy va ekologik ta'limga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalash. Ularning mazmuni va mohiyati professor-o'qituvchilarga tavsiya etiladi. O'quvchilarda ekologik madaniyatni yuksaltirish bo'yicha tavsiya etilgan usullar aniq maqsad sari interfaol bo'lib, pedagogik va ilmiy asoslangan bo'lib, tabiiy resurslarni muhofaza qilish yo'lida yoshlarning faolligini yuqori bosqichga ko'tarishga xizmat qilishi isbotlangan. O'quvchilarda ekologik madaniyatni rivojlantirish usullari ularning ijtimoiy-ma'naviy xususiyatlarini, tabiat, atrof-muhit, yer osti boyliklari haqidagi bilimlarini rivojlantirdi hamda ekologik tarbiya vazifalarini bajardi.

Talaba shaxsi, ekologik madaniyatning ma'lum fazilatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. Ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya, fakultet sohasi, o'quv amaliyotida tabiatni kuzatish va o'rganish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ekskursiyalar, suhbatlar, test sinovlari, o'quv dasturlari va ko'rsatmalari, mustaqil qo'llanmalar, darsliklar yozish, o'quv qo'llanmalari bilan ishlash jarayonlarida individual va differensial yondashuv kabi o'qitish shakllarini qo'llashda pedagogik kuzatish va tahlil qilish. asarlar, bahs-munozaralar, muammolarni hal qilish. Natijada, ekologik madaniyatni shakllantirishning asosiy tizimi, tabiat va atrof-muhitga hurmat va uni saqlashga talablarni belgilash, ijtimoiy va ekologik muammolarni hal qilish uchun talaba mas'uliyatini shakllantirish tamoyillari ishlab chiqildi. Tajriba jarayonida o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda maqsadning aniqligi va uning samaradorligiga e'tibor qaratildi. Bu jarayon ilmiylik, tizimlilik, uzluksizlik, ko'rgazmalilik, ijodkorlik va mustaqillik, nazariyani amaliyot bilan bog'lash, innovatsionlik tamoyillari asosida bosqichma-bosqich amalga oshirildi.

ABIYOTLAR RO'YHATI

1. Mirziyoev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. (Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021 yil).
2. Abdullaev K., Jo'raev B., Xabibova G. //E3S Web of Conferences 460. 11001 (2023).
3. Avramenko I.M. Xalqaro ekologik huquq (Rastov n/d: Feniks, 2005).

4. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. (Toshkent.: Yangi avlod, 2005).
5. Qandov B.M. (2021). Global ekologiya va ijtimoiy-tabiiy muhit muammolari // Amaliy fanlardagi kashfiyotlar va innovatsiyalar xalqaro jurnali. 182-186-betlar.
6. Yo‘ldoshev X.S., Avazov Sh.M., “Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari” darsligi. (T. Mehnat nashriyoti 2003 yil).
7. P.S.Sultonov “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari”. (T.: “Musiqqa” nashriyoti. 2007 y.).
8. Xodjaev B., Jo'raev B., Amonov M. E3S Web of Conferences 420. 10017 (2023).